

Poļu restaurācijas firmas PKZ Vecrīgā veikto darbu dokumentācijas apzināšana

Autore: Linda Štrāle, RČK Restaurācijas katedras diplomande
e-pasts: linda.strale@gmail.com
Darba vadītāja: Mg. arch. Ināra Heinrihsone
Autora foto:

Anotācija

Lietišķā pētījuma tēma ir “Poļu restaurācijas firmas PKZ Vecrīgā veikto darbu dokumentācijas apzināšana”. Darba mērķis ir izpētīt un uzskaitīt Latvijas arhīvos pieejamo minēto restaurācijas darbu dokumentāciju un konstatēt tās trūkumus, kā arī saziņā ar Polijas arhīviem noskaidrot, vai to glabāšanā un kādā apmērā atrodas minētā dokumentācija. Darbs izstrādāts ar nolūku sagatavot bāzes materiālu projektam, kura ietvaros Latvijas Valsts arhīva glabātavai varētu tikt sagādātas trūkstošās dokumentācijas kopijas no Polijas arhīviem.

Darba gaitā tika apsekoti arhīvi, veikta sarakste ar vairāku Polijas arhīvu nodaļām, kā arī veikta tematiskā preses izpēte. Darbā ir īsi aprakstīta vēsturiskā situācija, kuras kontekstā poļu restaurācijas firma darbojās Rīgā, un ir izklāstīta pētījuma gaita, savukārt lielāko darba daļu sastāda pētījuma rezultāti – apzinātās dokumentācijas uzskaitē. Šāds saraksts ievietots atsevišķi katram objektam, kurā strādājusi PKZ. Ir norādītas arī ēkas, kuras saistībā ar poļu firmu ir minētas tā laika presē, taču par kurām nav konstatēta nekāda dokumentācija. Kopsavilkumā piedāvāts pētījuma rezultātu apkopojums skaitļos. Nobeigumā piedāvāta vīzija tēmas attīstīšanai nākotnē.

Abstract

The title of the study is as follows: “Documentation of the Restoration Work in the Territory of Old Riga Done by the Polish Restoration Company PKZ”. The purpose of the research is to investigate and to list the documentation of the mentioned restoration works which are available at the archives in Latvia and to establish the lack of files, as well as to find out if there is a documentation of these works at the archives in Poland, and in what amount. The research was developed in order to prepare a basic material for an eventual project that could result in a provision of copies of the lacking files at the archives in Latvia from the archives of Poland.

During the research, an inspection of the archives was accomplished, a communication with the departments of several archives in Poland was realized, and a field research of that time press materials was made. In this paper one will find a short introduction into the historical situation, in context of which the works of PKZ in Riga were accomplished. Further there is a description of the process of the research. The most voluminous chapter contains the results of the study – lists of files discovered. Each established restoration object of the company PKZ has its own list of documents. One will also find a list of objects which were mentioned in that time press in context of PKZ with no documentation found. In the summary results of the research are presented in numbers. In the conclusion a vision of further development of the study is offered.

Ievads un problēma

Poļu firma PKZ (Pracownie Konserwacji Zabytków - Senatnes pieminēklū atjaunošanas darbnīcas) Vecrīgā darbojusies no 1982. līdz 1995. gadam, šajā laikā, pēc iegūtajiem datiem, veicot izpēti, projektēšanas, konservācijas, restaurācijas un remonta darbus ap 80 objektiem un izstrādājot attiecīgu darbu dokumentāciju. Poļu firma strādāja pie ēku fasāžu, ēku kompleksu un interjeru, kā arī pie atsevišķu portālu restaurācijas. Tā kā šie darbi noritēja pēc Vissavienības apvienības Sojuzvnešstrojimport (Maskava, PSRS) pasūtījuma, tad pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas 1991. gadā izveidojās sarežģīta situācija – tuvāko gadu laikā PKZ atstāja Vecrīgu, vairākos objektiem plānotos darbus līdz galam neīstenojot. Lietišķā pētījuma ietvaros konstatēts, ka, mainoties valsts pārvaldei un institūcijām, PKZ darbu dokumentācija ir nonākusi Latvijas Valsts arhīva glabāšanā nepilnīgā veidā.

Vēsturiskais fons

PKZ izveidojās 20. gs. 50. gadu sākumā 2. pasaules kara nopostītajā Varšavā un nākamajos gados strauji attīstījās, izveidojot nodaļas arī citās pilsētās. Firma atrada savu īpašu lauciņu Eiropas kontekstā kā vienīgā, kas senatnes pieminekļus atjaunoja kompleksi, jo PKZ paspārnē darbojās dažādu jomu speciālisti, kas tika piesaistīti katram objektam pēc nepieciešamības. Tādējādi vienas firmas darbinieki veica izpēti, izstrādāja dokumentāciju, restaurēja gan celtnu konstrukcijas, gan dekoratīvo noformējumu - plastiskās detaļas un gleznojumus. Uzņēmumam bija izveidota arī specializēta keramikas darbnīca, kurā pēc katram objektam individuālas receptes tika izgatavoti ķieģeļi un kārnīņi, kā arī mēbeļu fabrika senlaicīgu mēbeļu, parketu un citu kokmateriāla detaļu izgatavošanai.

PKZ veikums ir apskatāms daudzu Polijas pilsētu vēsturiskajos kvartālos (Varšavā un tās apkaimes viduslaiku pils, Krakovā, Toruņā, Sandomežā u.c.), kā arī, piemēram, Sansusī kompleksā Potsdamā, Alžīras citadelē un Doria pilī Romā. Poļu darbs ieguldīts arī mūsu kaimiņvalstu, Lietuvas un Igaunijas, galvaspilsētu senās apbūves atjaunošanā. 1978. gadā PKZ uzsāka darbus Tallinā, atjaunojot pilsētas nocietinājumu līnijas Lielo vārtu artilērijas torni un namu grupu aiz Rātsnama, un vēlāk īstenojot citus apjomīgus projektus. Ieguvusi zināmu atpazīstamību, firma vēl līdz darbu uzsākšanai Rīgā tika saņēmusi pasūtījumus ne tikai Eiropas valstīs, bet arī Ēģiptē, Alžīrijā un ASV, savukārt vēlāk darbojusies arī vairākās Āzijas valstīs - Kambodžā, Mongolijā, Turcijā, Vjetnamā.

80-to gadu sākumā Rīgā, pēc Vissavienības apvienības Sojuzvnešstrojimport pasūtījuma, Latvijas Celtniecības zinātniskās pētniecības un zinātniskās tehnoloģijas institūtā

tika izstrādāts Vecrīgas reģenerācijas projekts. Reālais ēku tehniskais stāvoklis tobrīd ir neskaidrs, tāpēc projekts ietvēra arī visu Vecrīgas ēku apsekošanu, nosakot to stāvokli un arhitektonisko vērtību. Vecrīga tika aplūkota kā vienots, aizsargājams pilsētbūvniecības ansamblis. Projektam bija četri galvenie mērķi - Vecrīgas plānojuma un telpiskās struktūras reģenerācija, funkciju pārkārtošana, transporta un gājēju kustības pārkārtošana un labiekārtošana. Liels solis Vecrīgas stāvokļa uzlabošanā bija paredzētā centralizētas siltumapgādes ieviešana un lokālo katlu māju likvidēšana. Būtiska bija daudzo noliktavu, darbnīcu un laboratoriju izvākšana no aizsardzības zonas, lai mazinātu transporta piesaisti. Atsevišķās zonās bija paredzēts vairot sabiedrisko aktivitāti, ko bija plānots panākt ar ēku atjaunošanu un funkciju pārkārtošanu. Dominēja kultūras funkcija - muzeju, izstāžu zāļu u.tml. iekārtošana, kā arī sabiedriskā ēdināšana. Tā kā Maskava uzskatīja, ka dzīvojamām platībām nav jātērē valsts līdzekļi, nācās atteikties no dzīvojamo ēku restaurācijas projektiem, un daudziem iedzīvotājiem nācās šķirties no saviem dzīvokļiem Vecrīgas teritorijā.

Projekts tika apstiprināts 1983. gadā ar realizācijas termiņu 25-30 gadi. Aptuveni pusei Vecpilsētas apbūves bija nepieciešami kompleksi remonta darbi, kas veicami vienlaikus ar arhitektoniskiem un arheoloģiskiem pētījumiem. Daudzas ēkas bija avārijas stāvoklī. Projekts paredzēja tādu darba jaudu, kas vietējiem restauratoriem nebija pa spēkam. Tika plānots, ka katru gadu Vecrīgā tiks veikti restaurācijas darbi 2,5 miljonu rubļu apmērā. Līdz tam mūsu speciālisti spēja apgūt ap 600-700 tūkstošu rubļu finansējumu gadā, tādēļ pēc Maskavas ierosinājuma tika piesaistīta poļu firma PKZ, kas jau veiksmīgi darbojās citās Padomju Savienības pilsētās. Poļiem tika uzticēti objekti ļoti sliktā stāvoklī, un firma bija spējīga izpildīt konstruktīvi sarežģītākus darbus (piemēram, kritiski bojātu pāļu pamatu nostiprināšana), kas nebija pa spēkam mūsu restauratoriem un celtniekiem, novēršot vairāku mūsu vecpilsētas ēku bojāeju.

PKZ darbības lielais apjoms tik īsā laikā Vecrīgā ir bijusi vienreizēja parādība. Firmas speciālisti ieradās Rīgā 1982. gada aprīlī un līdz 1991. gada vasarai bija pabeiguši 7 portālu, 11 fasāžu un 22 ēku restaurāciju, uzsākuši darbus vēl 16 objektos, un vēl 10 ēku restaurācijai izstrādājuši projektus. Salīdzinājumam - vietējie restauratori šajā laika posmā strādājuši 13 objektos, no kuriem pabeigti 6. PKZ veiktās izpētes un restaurācijas darbu gaitā nereti uzieti elementi, kas mainījuši priekšstatu par ēku vērtību un veidolu. Daudz atklājumu izdarīts par Rīgas interjeriem, kas izrādījušies greznāki, nekā domāts. Piemēram, ēkās Mārstaļu ielā 12, 14, R. Vāgnera ielā 15, Smilšu ielā 4, 7, Jāņa ielā 6, 10, 16 u.c. atklāti sienu un griestu gleznojumi. Vērtīgi bijuši arī poļu arheologu atklājumi, piemēram, namu Mārstaļu ielā 4, 6, Miesnieku ielā 17, Smilšu ielā 7 kultūrslāņos uzieti viduslaiku mūra dzīvojamo namu fragmenti, kas devuši jaunas liecības par pilsētas apbūvi 14.-15.gs.

Pētnieciskā darba rezultāti

Ir izpildīti darbā izvirzītie uzdevumi - ir izlasīti LNDB (Latvijas Nacionālās digitālās bibliotēkas) Periodikas blokā pieejamie raksti par poļu restaurācijas firmas PKZ darbību Vecrīgā. Raksti saturēja vērtīgu informāciju gan par objektiem, kuros poļi strādājuši, gan par viņu darbu specifiku. Preses apskats ļāva apkopot aptuvenu objektu sarakstu. Tika izskatīta arhīvos esošā PKZ darbu dokumentācija Rīgā (Latvijas Valsts arhīvs, VKPAI (Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija, tagad - Nacionālā kultūras mantojuma pārvalde) Pieminekļu dokumentācijas centrs, Rīgas pilsētas Būvvaldes arhīvs). Tika veikta saziņa ar Polijas arhīviem, kas deva pozitīvus rezultātus. Tika konstatēts, ka arī Polijā atrodas ievērojams skaits meklētās dokumentācijas.

Pēc iegūtajiem datiem, Vecrīgas teritorijā no 1982. līdz 1995. gadam ir darbojušās desmit poļu Senatnes pieminēkļu atjaunošanas firmas PKZ nodaļas. Pavisam darbi noritējuši 79 adresēs. Kopā apzinātas 673 lietas, no tām 381 lietas arhīvos Latvijā un 292 lietas arhīvos Polijā. Saglabājies projektu komplekts pilnā apjomā nav konstatēts nevienā no apsekotajiem arhīviem.

Attēlā: PKZ firmas zīme Vecrīgā.

Izmantotā literatūra

- Balode, Helga, *Vēsture. Dzīvie pavedieni*, Diena nr. 131, 18.07.1992.
Budže, Kristīne, Ēriks Božis, *Vecrīgas reģenerācijas projekts 1983*, dokumentālā īsfilma, 2015.
Erlaids, T., *Vecā Tallina kļūst jauna*, Cīņa nr. 27, 02.02.1978.
Holcmanis, Andrejs, *Vecrīga - pilsētībūvniecības pieminēklis*, Zinātne, Rīga, 2007.